GELİR, GÜÇ VE KONTROL: İNGİLİZ DOĞU HİNDİSTAN ŞİRKETİ'NİN HİNDİSTAN'DAKİ ARAZİ SİSTEMLERİNİ DÖNÜŞTÜRMESİ

REVENUE, POWER AND CONTROL: THE EAST INDIA COMPANY AND THE TRANSFORMATION OF LAND SYSTEMS IN INDIA

Emre YÜRÜK[1]

[1]Dr. Öğr. Üyesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Trabzon, Türkiye.

[1]ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-6798-1048

Ferhat Çağrı ARAS [2]

[2] Doçent, Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Trabzon, Türkiye.

[2]ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-2108-1981

ÖZET

İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nin 18. ve 19. yüzyıl Hindistan'ında siyasi bir güce yükselişi, yalnızca askeri veya diplomatik bir başarı değil, aynı zamanda temel bir ekonomik projeydi. Bu projenin merkezinde, tarımsal hasılat sistemlerinin yeniden yapılandırılması yer almaktaydı. Bu bildiri, Şirket'in uygulamaya koyduğu ve reforme ettiği Zamindari, Ryotwari ve Mahalwari gibi temel toprak hasılatı düzenlemelerinin ideolojik temellerini ve pratik sonuçlarını incelemektedir. Lord Cornwallis'in 1793 tarihli Kalıcı Yerleşme Sistemi (Permanent Settlement) ile resmileştirdiği Zamindari sistemi, aracılara (zamindarlara) hasılat toplama hakkı tanıyarak yarı-feodal bir toprak sahibi seçkin sınıfı yerleştiren bir modeli yansıttı. Buna karşılık, Madras ve Bombay eyaletlerindeki Ryotwari sistemi, faydacı ve liberal ekonomik düşünceden etkilenerek doğrudan çiftçilerle (ryotlar) bir hasılat ilişkisi kurmayı vurguladı. Kuzey Hindistan'ın bazı bölgelerinde uygulanan Mahalwari sistemi ise kolektif köy sorumluluğuna odaklanan melez bir yaklaşımı temsil etti. Bu çalışma, söz konusu üç sistemin ortaya çıkış nedenlerini, uygulama biçimlerini ve sonuçlarını incelemekte; özellikle gelir toplama hedefi ile siyasi kontrol arasındaki bağa vurgu yapmaktadır. Çalışmada, Doğu Hindistan Şirketi'nin ekonomik yaklaşımlarının, yerel toplumsal yapıları dönüştürürken nasıl aynı zamanda küresel ölçekte Britanya İmparatorluğu'nun "mali-askerî devlet" karakterini beslediği gösterilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Doğu Hindistan Şirketi, Sömürgecilik, Toprak Hasılat Sistemleri, Zamindari, Ryotwari, Mahalwari, Tarımsal İlişkiler, Britanya Hindistanı.

ABSTRACT

The rise of the British East India Company to political power in 18th and 19th-century India was not merely a military or diplomatic achievement, but a fundamental economic project. Central to this project was the restructuring of agricultural revenue systems. This paper examines the ideological underpinnings and practical implications of the primary land revenue settlements that the Company implemented and reformed, namely the Zamindari, Ryotwari, and Mahalwari systems. The Zamindari system, formalized by Lord Cornwallis's 1793 Permanent Settlement, represented a model that granted revenue collection rights to intermediaries (zamindars), thereby entrenching a quasi-feodal landowning elite. In contrast, the Ryotwari system in the Madras and Bombay presidencies, influenced by utilitarian and liberal economic thought, emphasized establishing a direct revenue relationship with the cultivators (ryots). The Mahalwari system, applied in parts of Northern India, constituted a hybrid approach centered on collective village

responsibility. This study analyzes the origins, application, and consequences of these three systems, placing particular emphasis on the nexus between the objective of revenue collection and the imperative of political control. It demonstrates how the East India Company's economic approaches not only transformed local social structures but also simultaneously nurtured the "fiscal-military state" character of the British Empire on a global scale.

Keywords: East India Company, Colonialism, Land Revenue Systems, Zamindari, Ryotwari, Mahalwari, Agrarian Relations, British India.

GİRİŞ

Sömürge dönemi Hindistan'ın idari ve iktisadi tarihi, İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nin (İDHŞ) mali zorunluluklarından ve bu zorunlulukları karşılama stratejilerinden bağımsız anlaşılamaz. 18. yüzyılın ortalarından itibaren Şirket'in Hindistan'daki varlığı, ticari bir teşebbüs olmaktan çıkıp, arazi geliri elde etme ve yönetme kapasitesine dayalı bir egemenlik projesine evrilmiştir. Bu dönüşümün en kritik dönüm noktaları, Plassey Savaşı (1757) ve müteakiben 1765 yılında Bengal'de diwani (vergi toplama) haklarının elde edilmesidir. Bu tarih itibarıyla Şirket, doğrudan idari ve mali sorumluluklar üstlenen bölgesel bir güç haline gelmiş; orduların finansmanı, Britanya'nın Avrupa ve Asya'daki savaşlarının desteklenmesi ve Londra'daki hissedarlara düzenli kâr aktarımının sağlanması gibi temel zorunluluklarla yüzleşmiştir. Bu mali baskı, Şirket'i Hindistan'ın geleneksel toprak mülkiyeti ve vergi sistemlerinde köklü değişiklikler yapmaya itmiştir. Netice itibarıyla, 19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Şirket yönetimi, arazi geliri idaresi için üç temel sistem tesis etmiştir. Bu sistemlerin ortak özelliği, toprakta özel mülkiyet hakkını ihdas etmeleri ve bu mülkiyet hakkını farklı toplumsal gruplara tevcih etmeleridir. Kalıcı Yerleşim (Permanent Settlement) ile mülkiyet hakkı zamindarlara; Ryotwari Sistemi ile doğrudan raiyatlara (köylü mülk sahiplerine); ve Mahalwari Sistemi ile köy topluluğunun bütününe verilmiştir. Bu bildiri, söz konusu sistemlerin ortaya çıkışını ve Hindistan'ın zirai yapısı üzerindeki etkilerini analiz etmeyi amaçlamaktadır (Bandyopadhyay, 2015, s. 95).

Bu makale, Şirket'in bu amaçları gerçekleştirmek için Hindistan'ın arazi gelir sistemlerini nasıl dönüştürdüğünü incelemektedir. Makale, Zamindari, Ryotwari ve Mahalwari düzenlemelerinin yalnızca mali düzenlemeler olmadığını, aynı zamanda sömürgeci denetimin en önemli araçları olduğunu ileri sürmektedir. Bu sistemler tarımsal ilişkileri yeniden tanımlamış, mülkiyet haklarını değiştirmiş ve yerel düzeyde yeni bir siyasî otorite çerçevesi yaratmıştır. Daha da önemlisi, bu düzenlemeler İDHŞ'nin gelirlerini en üst düzeye çıkarma gayretlerini, iktidarını sağlamlaştırma stratejileriyle nasıl bütünleştirdiğini ortaya koymaktadır. Bu mekanizmalar aynı zamanda, Şirketin, egemenliğini kendi fiziki mevcudiyetinin ötesinde yapısal kurumlar aracılığıyla nasıl idame ettirdiğini de göstermektedir.

Bu sistemlerin "modernleşme" mi yoksa "sömürü" mü olduğu sorusu uzun süredir tarih yazımında tartışılmaktadır. Thomas Munro gibi erken dönem sömürgeci savunucular Ryotwari'yi adil ve rasyonel bir sistem olarak sunarken, milliyetçi tarihçiler bu politikaların köylülerin geçim kaynakları üzerindeki yıkıcı etkilerine dikkat çekmiştir. Eric Stokes (1978) ve C.A. Bayly (1988) tartışmayı gelir toplamanın siyasî anlamlarına kaydırmış; toprak düzenlemelerini, hâkimiyet teknolojileri ve Hint kırsalını yeniden şekillendirme araçları olarak görmüştür. Bu çalışmada, John Brewer'ın "mali-askerî devlet" kavramından hareketle (Brewer, 1989), bu gelir deneyimlerinin sömürge bağlamına uyarlanmış bir çerçeve içinde ele alınması amaçlanmaktadır.

TARİHSEL ARKA PLAN: DOĞU HİNDİSTAN ŞİRKETİ'NİN YAYILMASI VE MALİ ZORUNLULUKLARI

Yüzyıllar boyunca Hint halkının en temel iktisadi faaliyeti ve geçim kaynağı olan tarım, aynı zamanda devlet için de en önemli gelir kalemini teşkil etmiştir. İDHŞ'nin kuruluşu, ticaret tekeli ve arazi gelirlerinin tahsili yoluyla işleyen bir sömürgeci sömürü aracı olarak faaliyet göstermiştir. Britanya sermaye sınıfı, geleneksel "Asya tipi üretim tarzını" ortadan kaldırmak amacıyla Hindistan'ı adeta kendi mülküne dönüştürmüş ve ülkede bir ticari devrim sürecini hızlandırmıştır. Bu süreç, sömürüyü en üst düzeye çıkarmak için Hint tarım yapısında köklü değişiklikleri beraberinde getirmiş, ülkenin gelişimini yavaşlatmış ve köylü sınıfının üzerindeki yükü artırmıştır. Siyasi gücünü pekiştirmek maksadıyla başlangıçta Babür İmparatorluğu'nun zirai sisteminin kurumsal yapısını devralan Şirket, zamanla mevcut toprak düzeni üzerine Britanya gelenek ve yasalarına uygun yeni bir sistem dayatmıştır. Hükümetin farklı arazi geliri deneyleri yoluyla yaptığı bu müdahaleler toprak mülkiyeti rejimi, mülkiyet ilişkileri, tarımsal verimlilik, gıda arzı, pazarlama ve tarımsal borçluluk gibi alanlarda derin dönüşümlere neden olmuştur. Nihayetinde tüm bu değişimler, Britanya-Hindistan'ının ekonomik tarihini merkantilist aşamadan finans kapitalizmine doğru evirmiştir (Dhanda, 2017, s. 447).

Dönüm noktası, Şirket'in yerel işbirlikçilerin de yardımıyla Bengal Navabı Siraj-ud-Daula'yı 1757 Plassey Savaşı'nda mağlup etmesi oldu. Ardından 1765'te imzalanan Allahabad Antlaşması'yla, İDHŞ'e Bengal, Bihar ve Orissa'da *diwani* haklarını alıp gelir toplama kontrolünü fiilen eline geçirdi. başlangıçta geleneksel toprak vergilendirme sistemini uyguladılar; ancak sömürge idaresinin ihtiyaç duyduğu en yüksek arazi gelirini elde etmek amacıyla mevcut düzenlemeleri zaman içinde aşamalı olarak değiştirdiler (Bandyopadhyay, 2015, s. 82). Bu gelişme, milyonlarca köylünün mali egemenliğini özel bir anonim şirkete devreden tarihsel bir kırılmaydı. P. J. Marshall (1987)'ın da belirttiği üzere, bu ani bir fetih değil, mali otoritenin kademeli bir şekilde kurulmasıydı, ancak sonuçları olağanüstü büyüktü.

Şirket'in temel kaygısı, istikrarlı ve öngörülebilir bir gelir akışı sağlamaktı. Babür düzeni, gelir toplamanın yanında himaye ve karşılıklı yükümlülükler üzerine kuruluydu. Ancak Şirket, direnişi en aza indirirken geliri maksimize edecek sözleşmeye dayalı, rasyonelleştirilmiş bir vergi modeli yaratma çabasına girdi. Bengal'deki 1770 kıtlığı ve yaygın tarımsal çöküntü, geçici vergi iltizam sisteminin yetersizliğini ortaya koydu. Şirket yöneticileri sistemi reforme etmek zorunda kaldı ve bu süreç, ileride kalıcı düzenlemelerin temelini oluşturan bir dizi denemeye yol açtı (Ghose, 1943).

Bu mali zorunluluklar doğrudan askerî ihtiyaçlarla bağlantılıydı. Şirket Hindistan'da Mysore hükümdarları, Marathalar ve Sihler'e karşı mücadele ederken aynı zamanda Avrupa'da da savaş halindeydi. C. A. Bayly (1988)'nin öne sürdüğü gibi, Hint köylülerinden alınan vergiler Britanya'nın küresel savaş yükünü çekmeketeydi. Bu durum Hindistan'ı, 18. ve 19. yüzyıllarda Britanya'nın büyük güç statüsünün temel direği hâline getiriyordu. Dolayısıyla, arazi sistemlerindeki dönüşüm yalnızca yerel idarî bir ayrıntı olarak değil, Şirket'in küresel stratejisinin merkezinde görülebilir.

Bunun kadar önemli olan bir diğer boyut ise ideolojik gerekçelendirmeydi. "İlerleme" fikrine dayanan Aydınlanma düşünceleri ve faydacı yönetim anlayışı bu reformların entelektüel arka planını oluşturdu. Cornwallis, Munro ve Holt Mackenzie gibi isimler, gelir reformlarını Hindistan toplumunu medenîleştirme ve modernleştirme çabaları olarak belirtip bunu ahlaki bir zorunluluk gibi sundular. Ancak bu söylemin ardında, sürekli kazanma güdüsü yatıyordu. Ranajit Guha (1997)'nın ifadesiyle, bu düzenlemeler "hegemonya olmaksızın tahakküm"ün örnekleriydi.

19. yüzyılın başlarına gelindiğinde İDHŞ üç farklı arazi düzenlemesi geliştirdiği görülmüştür. Bunlar, Bengal'de zamindari, Madras ve Bombay'da ryotwari, Kuzeybatı Eyaletleri'nde ise mahalwari sistemleriydi. Söz konusu düzenlemeler, yalnızca İngiliz yönetiminin sömürgeci karakterini açığa çıkarmakla kalmamış, aynı zamanda Hindistan'da sermayenin ilk birikiminin de temelini oluşturmuştur. Her bir sistemin karakteristik özelliği, mevcut tarımsal yapının unsurlarını dönüştürerek bünyesine katma çabasıydı. Bununla birlikte, sömürge politikaları çerçevesinde geliştirilen bu farklı modeller, yerel düzeyde birbirinden oldukça farklı sonuçlar doğurmuş ve çoğu zaman melez biçimlere yol açmıştır (Dutt, 1902, s. XIV). Bunlar, mali ihtiyaçlarla siyasî denetimi, verimlilikle meşruiyeti dengelemek üzere yapılan birtakım denemelerdi. Onları ayrıntılı biçimde incelemek, Şirket'in kırsal alanda gücünü nasıl kurumsallaştırdığını ve Hindistan'ın tarımsal düzenini nasıl yeniden şekillendirdiğini görmemize imkân tanıyacaktır.

ZAMİNDARİ DÜZENİ: BENGAL'DE DAİMÎ DÜZENLEME

Hindistan Genel Valisi Lord Cornwallis tarafından Bengal, Bihar ve Orissa'da 1793'te uygulamaya konulan Kalıcı Yerleşim Sistemi Hindistan toprak sisteminde derin izler bırakmıştır. Zamindari olarak da bilinen bu sistemde Hint toplumunun geleneksel gelir aracılarından zamindarları daimi toprak sahipleri ilan ederek, onların İDHŞ'ye her yıl sabit bir meblağı ödemesini zorunlu kılmıştır (Dalrymple, 2019, s. 328). Zamindari sistemini Lord Cornwallis, birbiriyle iç içe geçmiş siyasi, mali, sosyal ve ekonomik sebeplerden ötürü tercih etmiştir. Bu sistemle vergi toplama konusunda zaten miras yoluyla hak sahibi olan nüfuzlu bir sınıfın (zamindarların) işbirliğini sağlamak bunlardan bir tanesiydi. İDHŞ'nin istikrarsız ve tek gelir kaynağı olan arazi vergisini kalıcı olarak sabitleyerek gelecekte güvenli ve öngörülebilir bir finansal zemin oluşturması hedeflendi. Sistemin temel siyasi amacı ise Britanya yönetimine sadık, toprağa dayalı mülkiyet haklarıyla ülkeye bağlanmış nüfuzlu bir yerli müttefik sınıfı (zamindarlar) yaratmaktı. Cornwallis'e göre bu sistemi benimsemek, en az direnişle karşılaşılacak yoldu. Böylece zamindari sınıfının mevcut hak ve imtiyazlarını koruyarak toplumsal düzende bozulmaların önüne geçilerek ülkede istikrar sağlanabileceği düşünülmüştür. Sosyal ve ekonomik olarak ise sistem, iç karışıklıkları sonlandırmayı, toprak sahiplerini keyfi uygulamalardan koruyarak toplumsal düzeni tesis etmeyi ve mülkiyet hakkı güvencesiyle zamindarları tarımsal yatırıma teşvik ederek genel refahı artırmayı hedeflemişti. Böylece, sabitlenen vergiyle oluşacak uzun vadeli gelir kaybının, halkın artan refahı ve vergi ödeme kapasitesiyle telafi edileceği öngörülüyordu (Ray, 1915, 13 – 15).

Ancak sistemin fiilî uygulanışı derin çelişkileri ortaya çıkardı. İlk olarak, zamindarların toprak sahibi olarak sınıflandırılması tarihsel açıdan zayıf bir temele dayanıyordu. Babür İmparatorluğu zamanında zamindarlar çoğunlukla yerel reisler veya vergi tahsildarlarıydı. Bir başka deyişle toprağın mutlak sahipleri değil, geleneksel haklara sahip aracılardı. Şirket'in onları yasal mülk sahiplerine dönüştürmesi, tarımsal ilişkilerin dengesini köklü biçimde değiştirdi. İngilizlerin getirdiği yeni sistem köylüleri (ryot) topraktan uzaklaştırdı ve eski kolektif toprak kullanımı pratiklerini zayıflattı. Peshotan Nasserwanji Driver'ın belirttiği gibi, zamindari sistemi en başından beri başarısızlığa mahkûmdu, çünkü içerisinde adalet ve ahlak kurallarını ihlal eden bir anlayış bulunmaktaydı. Zamindarlar memnu etme politikası niteliğinde olup köylülerin tüm geleneksel haklarının zarar görmesi anlamındaydı. Özetle belirtilirse, zamindari sistemi mevcut hakların tanınması değil, sömürgeci amaçlara hizmet eden yeni hakların icadıydı (Driver, 1949, s. 53-81).

İkinci olarak, sistem köylü refahından çok Şirket için gelir istikrarını öncelikli kıldığından sabit vergi yükü oldukça yüksek seviyelerde belirlenen ve ödemelerini yapamayan zamindarlar mülklerini kaybettiler. Tarım topraklarının sık sık tüccar ve spekülatörlere açık artırmayla devredilmesi toprak piyasasını istikrarsızlaştırıp mülkiyetin daha az kişinin elinde toplanmasına

yol açtı. Tarımsal gelişmeyi teşvik etmektense, zamindarlar çoğunlukla üretkenliği artırmaya gerek duymadan, zor yoluyla fazlalık elde etmeyi tercih ettiler (Chandra, 2015, s. 188).

Yerel halkın ciddi sıkıntılar yaşadığı zamindari sisteminin İDHŞ açısından belirli avantajları vardı. Gelir akışı nispeten öngörülebilir hâle geldi, tahsilat aracılara devredilerek idarî maliyetler azaltıldı ve koloniyal otoriteye bağlı sadık bir toprak sahibi elit yaratıldı. Zamindarlar, yasal statüleri ve varlıklarını İDHŞ'ye borçlu olduklarından, iktidarın pekiştirilmesinde kilit müttefikler haline geldiler. Bu anlamda Kalıcı Yerleşim Sistemi, hem ekonomik hem de siyasî bir proje olarak karşımıza çıkmaktadır. Sömürge yöneticileri, Avrupa'dan ithal edilmiş ideolojik vizyonları, Hindistan'ın yerel gerçeklikleriyle uyuşmasa bile, tarımsal ilişkileri yeniden şekillendirmek için uygulamaktan çekinmediler. Böylece Zamindari sistemi, yalnızca mali bir düzenleme değil, aynı zamanda doğu Hindistan'daki sömürge devletinin kurucu bir ayağı hâline geldi.

RYOTWARİ SİSTEMİ: DOĞRUDAN KÖYLÜ İLE DEVLET İLİŞKİSİ

Zamindari sisteminin özellikle Bengal'de yol açtığı idari sorunlar ve mali istikrarsızlıklar, İDHŞ yönetimini alternatif toprak geliri düzenlemeleri geliştirmeye sevk etmiştir. Bu arayışın neticesinde, 19. yüzyılın başlarından itibaren bilhassa Madras ve Bombay Başkanlıklarında tatbik edilen Ryotwari sistemi, sömürge yönetiminin en önemli idari deneyimlerinden biri olarak ortaya çıkmıştır. Sistemin teorik ve pratik düzeydeki en önde gelen savunucusu, Madras Valisi Sir Thomas Munro olmuştur (Baden-Powell, 1892, s. 6).

Ryotwari sisteminin temel felsefesi, zamindar gibi aracı toprak sahibi sınıfları ortadan kaldırarak sömürge devleti ile toprağı işleyen köylü (ryot) arasında doğrudan bir mali ve hukuki ilişki tesis etmektir. Bu düzenleme uyarınca, her köylü işlediği arazinin devredilebilir mülkiyet hakkına sahip kabul edilmiş ve tespit edilen yıllık arazi vergisini doğrudan devlete ödemekle mükellef kılınmıştır. Bu doğrudan ilişkiyle, bir yandan zamindarların köylüler üzerindeki keyfi ve baskıcı uygulamalarının engellenmesi, diğer yandan da devletin vergi gelirlerini daha öngörülebilir ve istikrarlı bir zemine oturtması hedeflenmiştir (Bradshaw, 2004, s. 65).

Sistemin Madras Başkanlığı'nda uygulanmasını kolaylaştıran tarihsel bir zemin mevcuttu. Mysore hükümdarı Tipu Sultan'ın daha önceki politikaları neticesinde, Mysore'dan ilhak edilen topraklardaki kırsal seçkinlerin gücü zaten önemli ölçüde kırılmıştı. Bu durum, sömürge devletinin, toprağı bizzat işlemeyen kesimleri de içermekle birlikte, köylüler ile doğrudan vergi anlaşmaları yapmasına olanak tanımıştır. Zamanla Madras Başkanlığı'nın yaklaşık üçte ikisi Ryotwari sistemi kapsamına alınırken, geri kalan topraklarda büyük mülk sahipleri ve zamindarlarla yapılan geleneksel düzenlemeler devam etmiştir. Sömürge yönetimi, bu sistemde vergi miktarını periyodik olarak (genellikle otuz yıllık periyotlarla) yeniden belirleyerek artırma hakkını saklı tutmuştur. Bu durum, 18. yüzyılın sonlarından 19. yüzyılın ortalarına kadar olan dönemin, hem devletin doğrudan vergi talepleri (Ryotwari bölgelerinde) hem de aracıların kira baskısı (Zamindari bölgelerinde) yoluyla köylüler üzerinde yoğun bir mali baskının kurulduğu bir süreç olarak nitelendirilmesine yol açmıştır (Bose ve Jalal, moern South asia, 2001, s. 70).

İdeolojik açıdan Ryotwari sistemi, 19. yüzyılın liberal ve faydacı (utilitarian) düşüncelerinden besleniyordu. Munro gibi yöneticiler, bireysel mülkiyet hakkının köylüyü üretime teşvik edeceğine ve tarımsal verimliliği artıracağını düşnümüştü. Bu sistem, zamindar gibi aracıları ortadan kaldırarak köylüyü doğrudan devlete karşı sorumlu kılmış ve onu işlediği toprağın sahibi yapmıştır. Bu düzenleme uyarınca araziler, verimliliklerine ve tarımsal ürüne göre ölçülüp sınıflandırılmıştır. Raiyata, belirlenen vergiyi ödediği sürece toprağını dilediği gibi kullanma, satma, kiralama veya ipotek etme gibi mülkiyet hakları tanınmıştır. Verginin ödenmemesi durumunda ise devletin araziye el koyma ve başkasına kiralama yetkisi bulunuyordu. Genellikle

20 ila 30 yıllık dönemler için yapılan bu anlaşmalar, raiyatı toprağın fiili sahibi yapsa da, devleti arazinin nihai sahibi ve toprak ağası (landlord) konumuna getirmiştir (Glory, 2017, tez, s. 83).

Ancak uygulamada Ryotwari sistemi pek çok sorun barındırıyordu. Öncelikle köylüler, resmi olarak mülk sahibi sayılsalar da ağır vergi yükü altında ezildiler. Vergi oranları yıllık olarak belirlendiği için köylü hiçbir zaman uzun vadeli güvenceye sahip olamadı. Doğrudan devlet görevlilerinin köylü ile muhatap olması, yolsuzluğun ve keyfî baskıların artmasına da yol açtı. Ayrıca köylülerin nakit ödeme yapması gerektiğinden, çoğu zaman tefecilerin eline düştüler. Nilmani Mukherjee'nin "The Ryotwari System in Madras 1792-1827" adlı eserine göre, Ryotwari sistemi teoride köylüyü aracıların baskısından kurtarmayı amaçlasa da, pratikte kendi yapısal sorunları nedeniyle başarısızlığa uğramış ve köylü için yeni bir baskı mekanizması haline gelmiştir. Mukherjee, bu sistemin en büyük kötülüğü olarak aşırı vergi tarhiyatını göstermektedir. Vergi talepleri o kadar fahişti ki, toprağın getirebileceği tüm rantı emerek köylüye hiçbir fazlalık bırakmıyor ve bu durum yoksulluğu sürekli kılıyordu (Mukherjee, 1962).

Vergi talebinin yüksekliği kadar, tahsilat sürecinin katılığı da bir diğer önemli sorundu. Kötü hasat veya fiyatlardaki düşüşler ne olursa olsun, verginin zamanında ve nakit olarak ödenmesi zorunluluğu, köylüler üzerinde ağır bir baskı yaratıyordu. Ayrıca, sistemin raiyatı toprağın sahibi yaptığı iddiası da yanıltıcıydı. Gerçekte İDHŞ, "toprağın en üst sahibi" konumundaydı ve köylü, ağır bir arazi vergisi şeklinde "kira" ödeyen bir kiracıdan farksızdı. Son olarak, yönetimin belirli aralıklarla vergiyi yeniden belirleme hakkı, köylülerde sürekli bir belirsizlik hissi yaratıyordu. Bu durum, toprağa yapılacak uzun vadeli yatırımları caydırıyordu, çünkü köylüler elde edecekleri ek gelirin bir sonraki vergi artışıyla ellerinden alınacağından endişe ediyorlardı. Dolayısıyla Mukherjee'ye göre Ryotwari, Zamindari sisteminin kötülüklerini ortadan kaldırmak yerine, onunkilere benzer yeni sorunlar yaratan bir düzenleme olmuştur (Mukerjee, 1962). Ryotwari sisteminin savunucuları, bunun köylüye özgürlük ve mülkiyet hakkı verdiğini öne sürse de pratikte köylülerin bağımlılığı daha da arttı. Sistem, tarımsal üretimi artırmak yerine çoğu bölgede köylülerin borçlanmasına, topraktan kopmasına ve kırsal yoksulluğun derinleşmesine yol açtı.

MAHALWARİ SİSTEMİ: KÖY TEMELLİ KOLEKTİF SORUMLULUK

19. yüzyılın ilk yarısında Ganj Vadisi, Kuzey-Batı Eyaletleri (bugünkü Uttar Pradeş), Orta Hindistan'ın bazı bölgeleri ve Pencap'ta uygulamaya konan Mahalwari sistemi, hem Zamindari hem de Ryotwari sistemlerinin farklı bir şekli olarak tasarlanmıştı. Bu sistemde vergi anlaşmasının temel birimi bireysel çiftçi ya da büyük toprak sahibi değil, doğrudan köyün kendisiydi. Vergi yükümlülüğü, kolektif olarak köyün veya mülkün sahibi olduğunu iddia eden köyün ileri gelenleri veya aile başkanları ile yapılan anlaşmalarla bütün köy topluluğuna (mahal) aitti. Bu yöntemle İngiliz yönetimi, bir yandan topluluk dayanışmasını kullanarak vergi tahsilatını güvence altına almayı, diğer yandan da kırsal düzeni temelden sarsmadan kontrol sağlamayı hedefliyordu (Chandra, 2015, s. 106-107).

Mahalwari sistemi, görünüşte köy topluluklarını muhatap alarak geleneksel yapıyı koruyor gibi dursa da, aslında köy ileri gelenlerini Şirket'in vergi tahsildarlarına dönüştürdü. Getirilen kolektif sorumluluk ilkesi, köy içindeki zengin-fakir ayrımını daha da keskinleştirdi. Yıllık vergisini ödeyemeyen yoksul köylülerin borcu, genellikle toplu cezadan kaçınmak isteyen varlıklı aileler tarafından karşılanıyordu. Ancak bu durum, borçlu köylülerin emekleri veya toprakları üzerinde zenginlerin daha fazla hakimiyet kurmasıyla sonuçlanarak köy içi sömürüyü derinleştirdi.

Ancak bu sistemlerin getirdiği en köklü değişim, İngilizlerin toprağı alınıp satılabilir, ipotek edilebilir ve devredilebilir bir meta haline getirerek Hindistan'ın geleneksel toprak sistemini temelden yıkmasıydı. Toprağın özel mülkiyete açılmasının arkasında iki temel İngiliz motivasyonu vardı: Birincisi, hükümetin vergi gelirini güvence altına almaktı. Artık vergisini

ödeyemeyen bir köylünün toprağına hükümet tarafından el konulup satılabilir ve vergi borcu bu şekilde tahsil edilebilirdi. İkincisi ise, yalnızca mülkiyet hakkının toprak sahibini toprağı iyileştirmek için çaba göstermeye teşvik edeceği yönündeki ideolojik inançtı (Chandra, 2015, 107).

Nihayetinde, toprağın bir alım satım malına dönüştürülmesi, Hint köylerinin binlerce yıllık istikrarını ve sürekliliğini sarstı. İster Zamindari, ister Ryotwari veya Mahalwari olsun, bu yeni düzenlemeler inovasyonun faydasını doğrudan üretici olan köylüye ulaştırmadı. Aksine, kırsal toplumun tüm yapısı çözülmeye başladı ve köylünün üzerindeki vergi baskısı azalmadığı gibi, toprağını kaybetme riskiyle de kalıcı olarak yüzleşmek zorunda kaldı.

KARŞILAŞTIRMALI ANALİZ

Zamindari, Ryotwari ve Mahalwari sistemleri, İDHŞ'nin Hindistan'daki tek tip bir ekonomik modele sahip olmadığını göstermiştir. Aksine Şirketin, farklı bölgelerde farklı yöntemler deneyerek en uygun gelir sistemini bulmaya çalıştığını göstermiştir. Zamindari, Bengal'de siyasi sadakati garanti altına almak için bir aracı sınıf yaratmaya dayanıyordu. Ryotwari, bireysel mülkiyet ve doğrudan devlet-köylü ilişkisi fikrine yaslanıyordu. Mahalwari ise topluluk temelli sorumluluk mekanizmasıyla köyün bütününü hedefliyordu. Her üç sistemin ortak noktası, köylünün yükünü hafifletmekten çok Şirket'in gelirini garanti altına almayı amaçlamasıydı. Bu nedenle tümünde tarımsal gelişme beklentileri sınırlı kaldı, kırsal yoksulluk arttı ve sosyal ilişkilerde derin dönüşümler yaşandı.

Zamindari, Ryotwari ve Mahalwari sistemleri, yüzeysel farklılıklarına rağmen, aynı sömürgeci mantığın ürünüydü. Bengal'in yerleşik vergi tahsildarı sınıfı (zamindarlar) olduğu için Şirket, mevcut yapıyı kontrol altına alan Zamindari'yi tercih etti. Madras gibi merkezi bir otoritenin zayıf olduğu bölgelerde ise doğrudan kontrol, aracılar yaratmaktan daha verimli görüldüğü için Ryotwari geliştirildi. Mahalwari ise köy topluluklarının güçlü olduğu Kuzey'de, bu yapıyı bir tahsil aracına dönüştürerek ikisinin arasında bir yol buldu. Dolayısıyla bu çeşitlilik, bir politika kararsızlığından ziyade, pragmatik bir sömürge yönetim stratejisinin göstergesiydi.

Bu sistemlerin en kalıcı mirası, Hindistan'ın toplumsal dokusunu yeniden şekillendirmeleri oldu. Zamindari, geleneksel aracıları mülk sahibi bir aristokrasiye dönüştürerek onları Şirket'in siyasi temel taşı haline getirdi. Ryotwari, bireysel mülkiyet aracılığıyla köylüyü devletin doğrudan denetimine sokarken, aynı zamanda onu piyasa dalgalanmalarına ve tefecilere karşı savunmasız bıraktı. Mahalwari ise görünüşte kolektif olan köy yapısını, kolektif bir vergi sorumluluğuna dönüştürerek içerideki güç eşitsizliklerini (örneğin, toprak ağaları ve kiracılar arasında) derinleştirdi. Her durumda, gelir toplama mekanizması, sömürgeci tahakkümü yerel düzeyde kurumsallaştırmak için bir araç işlevi gördü.

Bu sistemlerin ortak trajedisi, kısa vadeli gelir güvenliğinin, uzun vadeli tarımsal verimlilik ve kalkınma pahasına elde edilmesiydi. Zamindarların sabit vergi yükü, toprağa yatırım yapmaktan çok rant elde etmeye yönelmesine neden oldu. Ryotwari'nin yüksek ve dalgalanan vergileri, köylünün tasarruf ve yatırım yapma kapasitesini yok etti. Mahalwari'nin kolektif sorumluluğu ise yenilikçi çiftçileri, daha az üretken komşularının yükünü taşımak zorunda bırakarak cezalandırıyordu. Sonuç, büyük ölçüde, Britanya sanayisi için bir hammadde kaynağına dönüşen ve kendi kendine yeterliliği baltalanmış bir tarım sektörü oldu.

SONUÇ

Bu çalışma, John Brewer'ın "mali-askerî devlet" kavramının, İDHŞ özelinde bir tezahürünü incelemiştir. Şirket, kıtadaki savaşlarını finanse etmek ve hissedarlarına kar payı dağıtmak için ihtiyaç duyduğu devasa geliri, Hindistan'ın arazi sistemlerini kökten dönüştürerek elde etti. Zamindari, Ryotwari ve Mahalwari, bu sömürgeci *mali-askerî devlet*'in ana damarlarıydı. Her

biri, Şirket'in askeri gücünü beslemek ve varlığını sürdürmek için gerekli olan sürekli nakit akışını sağlamak üzere tasarlanmış mali araçlardı.

Dolayısıyla, bu sistemlerin mirası yalnızca ekonomik bir sömürü değil, aynı zamanda kurumsal ve toplumsal bir dönüşümdür. Bağımsız Hindistan'ın karşılaştığı tarımsal geri kalmışlık, aşırı nüfus yoğunluğu ve derin sosyal eşitsizliklerin kökleri, büyük ölçüde bu erken sömürge düzenlemelerine uzanmaktadır. Bu çalışma, sömürgecilik eleştirisini, ahlaki bir yargının ötesine taşıyarak, iktidar ve kaynak aktarımının kurumsal mekanizmalarını ortaya koymayı hedeflemiştir. Son tahlilde, bu toprak gelir sistemleri, bir ticaret şirketinin, bir imparatorluğun temel taşına dönüşüm sürecinin ve bu sürecin Hint toplumu üzerindeki kalıcı ve yıkıcı izlerinin en açık kanıtıdır.

İDHŞ'nin Hindistan'daki gelir sistemleri, yalnızca ekonomik politikalar değil, aynı zamanda sömürgeci iktidarın siyasi mühendislik araçları olarak da işlev gördü. Zamindari sistemi aracılığıyla yeni bir aristokrat sınıf yaratıldı; Ryotwari sistemiyle köylünün bireysel mülkiyet üzerinden devlete bağlanması denendi; Mahalwari sistemiyle köy topluluklarının kolektif sorumluluğu üzerinden kontrol sağlandı. Bu politikaların sonucunda köylü kesimi giderek borç sarmalına girdi, kırsal eşitsizlikler derinleşti ve tarımsal üretimde sürdürülebilir bir gelişme sağlanamadı. Şirket'in asıl kazancı, bu sistemler sayesinde elde ettiği istikrarlı vergi gelirleri ve buna paralel olarak kırsal alandaki siyasi denetim oldu.

Dolayısıyla bu üç sistem, Hindistan'da modern ekonomik kurumların değil, sömürgeci tahakkümün ürünleri olarak değerlendirilmelidir. Aynı zamanda İDHŞ'nin, bir ticaret şirketinden bir "mali-askerî devlet" benzeri yapıya dönüşümünü de en açık şekilde gözler önüne sermektedir.

KAYNAKÇA

Baden-Powell, B. H. (1892). *The land system of British India* (Vol. 3). Oxford: Clarendon Press.

Bandyopadhyay, S. (2015). *From Plassey to Partition and After: A History of Modern India*. New Delhi: Orient BlackSwan.

Bayly, C. A. (1988). *Indian Society and the Making of the British Empire*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Bose, S., & Jalal, A. (2001). *Modern South Asia: History, Culture, Political Economy*. London: Routledge.

Bradshaw, J. (2004). *Rulers of India: Sir Thomas Munro and the British Settlement of the Madras Presidency*. New Delhi: Asian Educational Services.

Brewer, J. (1989). *The sinews of power: War, money and the English state, 1688–1783*. London: Unwin Hyman.

Chandra, B. (2015). *History of Modern India*. New Delhi: Orient BlackSwan.

Dalrymple, W. (2019). *The Anarchy*. Chennai: Thomson Press India.

Dhanda, S. (2017). A comparative study of Zamindari, Raiyatwari and Mahalwari systems. *Paripex – Indian Journal of Research, 6*(3), 447–449.

Driver, P. N. (1949). *Problems of Zamindari and Land Tenure Reconstruction in India*. Bombay: New Book Company.

Dutt, R. (1902). *The Economic History of India* (Vol. 1). London: Kegan Paul, Trench, Trübner & Co.

Ghose, H. P. (1943). *The famine of 1770*. Calcutta: Bani Press.

Glory, A. (2017). *The role of modern Ryotwari system in Madurai district under British rule* (Unpublished doctoral dissertation). Department of History, Manonmaniam Sundaranar University.

Guha, R. (1997). *Dominance without hegemony: History and power in colonial India*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Mukherjee, N. (1962). *The Ryotwari System in Madras, 1792–1827*. Calcutta: Firma K. L. Mukhopadhyay.

Ray, S. C. (1915). *The Permanent Settlement in Bengal*. Calcutta: Sarkar Bahadur & Sons.

Stokes, E. (1978). *The Peasant and the Raj: Studies in Agrarian Society and Peasant Rebellion in Colonial India*. New Delhi: Cambridge University Press.